ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ З ПРОЯВАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Кочубинська Тамара Миколаївна¹

¹ Аспірант кафедри психології та соціальної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1460-6893>

UDC: 159.99

АНОТАЦІЯ

В статті представлені результати емпіричного дослідження взаємозв'язку гармонійності Я-концепції особистості з проявами соціально-психологічної адаптації учасників операції Об'єднаних сил.

За результатами емпіричного дослідження виявлено, що у досліджуваних учасників операції Об'єднаних сил переважають нормативні рівні за шкалами соціально-психологічної адаптації, поряд з зазначеним, третина учасників має такі прояви дезадаптації як низька стресостійкість, низькі адаптаційні здібності, низький рівень соціалізованості, високі рівні внутрішньої агресії (роздратування, підозрілості), деструктивні поведінкові прояви (залежність, товариськість, уникання боротьби).

Встановлено, що дисгармонійний тип Я-концепції притаманний третині досліджуваних. Зазначений тип взаємопов'язаний з проявами соціально-психологічної дезадаптації, зокрема особистісною та ситуативною тривожністю, непрямую агресією, депресивністю, конфліктністю. Хоча в переважній більшості досліджуваних переважаючими є прояви соціально-психологічної адаптації, дезадаптація та дисгармонійність Я-концепції притаманна третині досліджуваних, яка потребує додаткової уваги та психологічної допомоги.

Ключеві слова: учасники операції Об'єднаних сил, Я-концепція особистості, соціально-психологічна адаптація, дезадаптація.

Постановка проблеми. Проблема впливу військових дій на особистість набула особливої значущості у психологічних дослідженнях, так як незважаючи на розвиток науково-технічного прогресу та гуманістичної спрямованості світової спільноти, проблема військових конфліктів є актуальною у сучасному світі.

Тривалі військові дії на території України деструктивно впливають на психологічне здоров'я населення країни, а особливого впливу зазнають учасники операції об'єднаних сил. У вітчизняній науці стрімко розвивається дослідження проблеми впливу військових дій на особистість, зокрема на особливості її емоційної сфери. Участь у операції Об'єднаних сил (ООС) може не лише спричинити зміни у емоційній сфері особистості, але й викликати зміни у компонентному складі Я-

концепції (Чухрій, 2019).

Проблема наслідків військових дій для особистості, зокрема взаємозв'язку дисгармонійності Я-концепції з проявами соціально-психологічної адаптації/дезадаптації, що переживаються після участі в ООС, потребує особливої уваги, так як її розгляд допоможе спрогнозувати вектори психокорекційного впливу, щодо подолання особистісної дезадаптованості учасників ООС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військові дії на території України поставили нові завдання і для психологічної науки держави, особливого значення набули наукові дослідження спрямовані на розробку ефективних методів психологічної допомоги учасникам операції Об'єднаних сил, членам їх сімей та внутріш-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Tamara Kochubynska

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

ньо переміщеним особам, які зазнали психологічного травмування внаслідок зазначених подій. Проблема впливу військових дій в Україні на особистість військово-вслужбовців розкрито у наукових роботах О.Буряк, О.Гіневського, Г.Катеруши (2015). Психологічні особливості та методи надання комплексної психологічної допомоги учасникам військових дій висвітлена у працях О.Кокуна, Н.Агаєва, І.Пішко, Н.Лозінська, В.Остапчук (Кокун, Агаєв, Пішко, Лозінська, Остапчук, 2017). Психологічна допомога учасникам операції Об'єднаних сил та членам їх сімей описана у наукових працях М.Мушкевича, Р.Федоренко, А.Мельника (Мушкевич, Федоренко, Мельник, 2016). Психологічні особливості учасників операції Об'єднаних сил з порушеннями функцій опорно-рухового апарату розкриті у наукових роботах І.Чухрій (Чухрій, 2019).

Водночас **недостатньо уваги** приділено проблемі дослідження впливу життєвих криз, зокрема участі у військових діях на Я-концепцію особистості та її взаємозв'язок з проявами соціально-психологічної адаптації/дезадаптації.

Тому **метою** статті є емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку дисгармонійності Я-концепції особистості з проявами соціально-психологічної адаптації учасників операції об'єднаних сил.

Методи проведення дослідження та їх обґрунтування. Для досягнення мети дослідження були застосовані наступні методи дослідження: *теоретичні*: філософсько-психологічний аналіз дослідження, узагальнення теоретико-методологічних підходів, моделювання; *емпіричні*: констатувальний експеримент з використанням психодіагностичного комплексу методик; *методи математичної обробки даних*: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження, дисперсійний аналіз Краскала-Уоліса, кореляційний аналіз Спірмана.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення векторів дослідження особливостей взаємозв'язку особливостей дисгармонійності Я-концепції учасників ООС з проявами соціально-психологічної адаптації/дезадаптації було розглянуто наукові концепції із зазначених наукових категорій.

Проблема Я-концепції достатньо широко представлена в зарубіжних і вітчизняних публікаціях. Особ-

ливості формування Я-концепції особистості розкриті у наукових працях Р.Бернса (Бернс, 2006), К.Роджерса (Роджерс, 1995), М.Савчина О. (2011), О. Фурман (О.Гуменюк) (Гуменюк, 2004).

Особливості компонентного складу Я-концепції розкриті у наукових працях К.Роджерса (Я-реальне, Я-ідеальне) (Роджерс, 1995), Р.Бернса (реальне-Я, фізичне-Я, соціальне-Я, розумове-Я, емоційне-Я) (Бернс, 2006), Р.Бернса (реальне-Я, дзеркальне Я), О.Фурман (Когнітивна складова суб'єкта, Спонтанно-духовна складова універсума Я-духовне, Емоційно-оцінювальна складова Я-ставлення, Вчинково-креативна складова індивідуальності Я-вчинок) (Фурман, 2018). та інші. Компонентний склад особистості зрілого віку вивчався Г. Крайгом (Я-особистісне, Я-сімейне, Я-професійне) (Крайг, 2003), молоді, що зазнала важких життєвих обставин з набуттям обмежень життєдіяльності І.Чухрій (Я-фізичне, Я-особистісне, Я-соціальне: Я-сімейне, Я-професійне, Я-учнівське) (Чухрій 2018, 2019) та іншими авторами.

Проблема соціально-психологічної адаптації особистості представлена у наукових працях В. Петровського, А. Фурмана (Фурман, 2000), А. Налчаджяна (Налчаджян, 2010), Ж. Піаже та інших науковців. Науковці розглядають процесуальне та результуюче значення соціально-психологічної адаптації і виокремлюють соціально-психологічну дезадаптацію з такими її чинниками як: негативні емоційні стани, несприятливі комунікативні та поведінкові стратегії, неконструктивні мотиваційні прояви та ціннісні орієнтації. Головною характеристикою соціально-психологічної дезадаптації є неможливість особистістю адаптуватися до умов зовнішнього середовища.

Адаптивні функції самосвідомості розкриті у наукових роботах А. Налчаджяна (Налчаджян, 2010). Автор зазначає, що Я-концепція є результатом соціально-психологічної адаптації до типових життєвих ситуацій, а особливості Я-концепції та особливих її підструктур, зокрема стійкість, є показником, що особистість адаптувалася. Проте А. Налчаджян зазначає, що в структурі особистості можуть існувати як адаптуючі, так і дезадаптуючі підструктурні утворення Я-концепції.

В своєму науковому здобутку І. Чухрій

(Чухрій, 2019) описала вплив такого компоненту як Я-фізичне на соціальну та соціально-психологічну адаптацію осіб, які набули обмежень життєдіяльності в молодому віці. На думку автора політравматизація ветеранів ООС спричинена участю у військових діях та набутті порушень функцій опорно-рухового апарату спричинює підвищення значущості в структурі Я-концепції компоненту Я-фізичне, який, в свою чергу, змінює структурний склад Я-концепції.

Для виконання поставленої мети дослідження було скомпоновано психодіагностичний комплекс дослідження з методиками: дослідження особливостей компонентного складу Я-концепції учасників ООС (тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв), методика дослідження особливостей Я-концепції молоді з обмеженнями життєдіяльності Чухрій І.В.), дослідження чинників соціально-психологічної адаптації учасників ООС (методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, методика діагностики самооцінки Ч. Спілберґера – Ю. Ханіна; методика диференціальної діагностики депресивних станів В. Зунґе (модифікована Т. І. Балашовою); методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Даркі в адаптації А.К. Осницького; методика «Q-сортування» В. Стефансона; багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" (МЛО-АМ)).

Експериментальною базою дослідження стали: Вінницький центр психосоціальної реабілітації ветеранів та учасників АТО, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського (у дослідженні брали участь студенти заочної форми навчання, які мали статус учасника ООС), [Вінницький міський лікувально-діагностичний центр](#). У дослідження взяли участь 90 учасники бойових дій.

За результатами дослідження рівня адаптивності учасників бойових дій за методикою Адаптивність "(МЛО-АМ)" встановлено, що за шкалами: нервово-психічна стійкість (42,22%), комунікативні навички (94,45%) та моральна нормативність (67,77%); - у досліджуваних учасників бойових дій переважає середній рівень вираженості показників. Адаптаційні здібності, також виражені переважно на середньому рівні (47,8%). Тобто, переважній більшості досліджува-

них характерна адаптованість, що є ознакою подолання наслідків участі в військових діях за рахунок власного особистісного потенціалу.

Також виявлено, що у 40% даної вибірки низький рівень прояву показників за шкалою «адаптаційні здібності». Дана група має ознаки акцентуації характеру і може мати ознаки психопатії, а психічний стан може характеризуватися, як межевий, можлива наявність нервово-психічних зривів.

По шкалі нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції 33% даної вибірки має низький рівень нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції. Тобто, третина досліджуваних має складності з нервово-психічною стійкістю, що може бути передумовою не лише особистісної дезадаптованості, але й джерелом психологічних порушень.

3,33% учасників ООС мають низький рівень комунікативних здібностей, що вказує на складності побудови міжперсональних взаємостосунків, хворобливу реакцію на критику, недостатню здатність до корекції власної поведінки.

Встановлено, що 32,23% учасників ООС мають низький рівень соціалізації, вони не прагнуть дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки і соціально ухвалених вимог.

При допомозі статистики ми можемо проаналізувати показники адаптивності даної вибірки. Аналіз середнє квадратичного відхилення вказує, що показники по шкалах «Особистісний адаптивний потенціал» та «Нервово психічна стійкість» досить нестійкі величини. Тобто якщо не проводити корекцію то ризик зриву даних показників досить великий. Більш стійкіші показники по шкалах «Комунікативні особливості та «Моральна нормативність». В даній виборці частіше зустрічаються дані більше середнього значення. Показники мають малий розкид.

За результатами дослідження за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда (СПА) встановлено, що у переважній більшості досліджуваних учасників операції ООС переважають нормативні рівні по досліджуваним шкалам. Поряд з вищезазначеним, показники низького рівня визначено за шкалами: неприйняття себе (26,6%), неприйняття інших (42,2%), зовнішній контроль (42,2%).

Загальною характеристикою досліджуваних є інтегральний показники: інтернальності, прийняття інших, емоційного комфорту. Найнижчим інтегральним показником є прагнення до домінування, самоприйняття. У учасників ООС може розвиватися неприйняття себе, що свідчить про загальну незадоволеність у сприйнятті власної особистості, її загальних якостей, характеристик. Високі показники інтернальності свідчать проте, що в життєвих ситуаціях учасники ООС, покладаються на власні сили та недостатньо довіряють оточенню.

Щодо здатності до прийняття інших, констатовано, що досліджувані тяжіють до прийняття, але спостереження дає підстави характеризувати зазначених досліджуваних як осіб, як таких які мають фрустровані потреби в спілкуванні та взаємодії з іншими, а також мають складнощі в організації суспільної діяльності.

Емоційний комфорт, як одна з ключових потреб у соціалізації та взаємодії, у досліджуваних свідчить про здатність адаптованих учасників ООС до адекватного емоційного реагування на проблеми взаємодії та особистісного розвитку. Їхнє ставлення до оточення є стабільним.

Аналізуючи інтернальність учасників ООС у вимірах внутрішнього та зовнішнього контролю та саморегуляції встановлено, що респонденти демонструють внутрішній контроль – інтернальність (як схильність приписувати причини того, що відбувається, внутрішнім факторам). Тобто вони виявляють схильність пояснювати відповідальність за події, що відбуваються в житті, результатами власної активності, своєю поведінкою, характером, здібностями.

Інтерпретація показника домінування засвідчує, що досліджуваним притаманна тенденція до лідерства та провідна роль у вирішенні завдань і до особистісної активності за рахунок залучення інших. У учасників ООС низький рівень прояву за шкалою відомості, що вказує на прагнення виконувати поставлені кимось завдання, що ускладнює професійну діяльність. Ескапізм у досліджуваних знаходиться на середньому рівні.

Узагальнюючи результати дослідження за методикою СПА, слід зазначити, що в цілому отримані результати дають підстави вважати, що найбільший

інтегральний показник досліджуваних – інтернальність. Переважання інтернальності, може бути ознакою надмірного прагнення контролювати власні переживання, вчинки та дії, що надає можливість певною мірою контролювати реальність і власне життя.

Для дослідження рівня депресії була застосована методика діагностики депресивних станів В. Зунге. За результатами дослідження встановлено, що у переважній більшості досліджуваних відсутні прояви депресії 89,91%, а у 10,09% встановлено легку форму депресії, що вказує на те, що психологічних переживань, що супроводжують депресивний афект – немає.

Для дослідження рівня тривожності використувався опитувальник Ч. Спілбергера та Ю. Ханіна для діагностики особистісної (як стійкої особистісної якості) тривожності та ситуативної (реактивної) тривожності. Встановлено, що у учасників ООС переважає високий рівень особистісної тривожності (30,07%). Отже у них сформована стійка особистісна характеристика, що вказує на те, що більшість життєвих ситуацій сприймаються як загрозові. Зазначені показники вказують на наявність внутрішньоособистісного конфлікту, що загострюється у ситуаціях небезпеки та несправедливості. Важливо зазначити, що наявність високого рівня особистісної тривожності може стати джерелом для виникнення негативних переживань різного спектру та утворення особистісної дезадаптованості.

Для дослідження рівня агресії учасників бойових дій була використана методика А. Басса та А. Дарки. За результатами дослідження встановлено наступні показники агресивності у учасників бойових дій: рівень фізичної агресії розвинений переважно на низькому (31,11%) та середньому (37,78%) рівні; вербальна агресія проявляється переважно на дуже високому рівні (38,95%); непряма агресія розвинута на середньому рівні (55,5%); низький рівень прояву негативізму (99,9%); виявлено переважання підвищеного рівня роздраування (35,52%) та підозрілості (32,19%); середній рівень прояву показників за шкалою образу (47,73%).

За результатами дослідження встановлено, що найбільше розвинені такі види агресії, як вербальна, фізична та аутоагресія. Тобто при фрустрації може виникати вербальна агресія у вигляді лайки, фізична

агресія та почуття провини після інциденту. Переважання непрямих видів агресії є небезпечною особливістю, так як не відреагована агресія може стати поштовхом для психосоматичних порушень, або вибухоподібних періодичних виявів фізичної агресії. Важливо створити умови, а саме таким чином організувати психологічну допомогу, щоб у безпечному психологічному просторі було місце для відреагування внутрішніх агресивних переживань.

За результатами дослідження тенденцій у реальній групі та уявлень про себе за методикою Q-сортування В.Стефансона встановлено, що провідними у учасників бойових дій є тенденції: товарищівість, залежність, уникнення боротьби. Притамання досліджуваним товарищівість свідчить про контактність, прагнення створювати емоційні зв'язки, але досвід доказує, що тільки у своїй групі, тобто побратимів.

За результатами тесту-опитувальника для визначення самоставлення особистості (В. Століна, С. Пантелєєва) встановлено: середній рівень показників за шкалами відкритість, самокерівництво, внутрішня конфліктність, самозвинувачення; високий рівень прояву самовпевненості, дзеркального-Я. Тобто виражені: очікування позитивного ставлення до себе з боку інших, самоцінність та самоприйняття; низькі значення за шкалою самоприв'язаність. Зазначені прояви вказують на бажання щось у собі змінити, потяг до відповідності з ідеальним уявленням про себе, незадоволеність собою.

За результатами дослідження встановлено, що третина досліджуваних учасників ООС мають прояви соціально-психологічної дезадаптації, зокрема низькі показники нервово-психічної стійкості, адаптованості, комунікативних здібностей, моральної нормативності та соціалізації. Також третина досліджуваних має високі показники особистісної тривожності, агресивності та складності у взаємодії з оточенням. В подальшому науковому дослідженні нами було досліджено особливості компонентного складу Я-концепції учасників ООС і визначено статистично значущі зв'язки між специфікою Я-концепції учасників ООС та проявами соціально-психологічної адаптації/деадаптації.

За результатами дослідження особливостей Я-концепції за методикою І.Чухрій встановлено, що до компонентного складу Я-концепції учасників операції

об'єднаних сил увійшли: Я-фізичне 17%, Я-психічне 20%, Я-професійне 22%, Я-сімейне 23% та Я-учнівське.

Заслугує на увагу дисгармонійність досліджуваних компонентів, що виражається у відмінності їх відсоткових значень. Для даної методики було введено такі результуючі показники: потужність Я-концепції, як загальна кількість набраних за методикою балів; тип Я-концепції. Можливі варіанти: 1) гармонійний; 2) збалансований; 3) дисгармонійний. Ці типи визначаються близькістю балів за шкалами методики. При цьому використовуємо міру «середньоквадратичне відхилення».

В результаті частотного розподілу даних вибірки ми отримали наступне: домінуюча більшість вибірки досліджуваних мала дисгармонійний тип Я-концепції (68%). При чому домінуючим типом дисгармонійності виявився сімейний (50%), тоді як професійний і учнівський склали приблизно однаковий відсоток (23,5% і 26,% відповідно).

Перше, ми з'ясовували специфіку зв'язків потужності Я-концепції і показників соціально-психологічної адаптованості/деадаптованості. Для цього було розраховано коефіцієнти кореляції та перевірено їх статистичну значимість. При цьому використовувався показник порядкової кореляції Спірмена. В таблиці 1 наведено тільки значимі кореляційні зв'язки.

Як бачимо, з 39 вимірюваних показників значимих зв'язків виявлено 5, тобто 13%. Усі вони виявилися сильними зворотними, причому найсильніші кореляції з рівнем депресії і конфліктністю. Тож, можна стверджувати, що чим менш потужною є Я-концепція, тим більше досліджувані схильні до депресивності, конфліктності, особистісної і реактивної тривожності та до непрямої агресії. Можливо припустити, що дисгармонійний тип Я-концепції взаємопов'язаний з показниками тривожності, непрямої агресії, депресивності та конфліктності. Тобто, пережиті військові дії у третини досліджуваних учасників ООС спровокували розвиток негативних емоційних станів, що зумовлені переживанням внутрішньоособистісного конфлікту, що в подальшому спричинило дисгармонійність Я-концепції особистості, при умові її гармонійності до участі у військових діях. Переважання Я-сімейного компоненту Я-концепції, можливі обґрунтувати тим, що в адаптаційний

Таблиця 1.

Кореляційні зв'язки між гармонійним типом Я-концепції учасників ООС та проявами соціально-психологічної адаптивності/дезадаптивності

	Коефіцієнт кореляції	Знач. (двухстороння)
Реактивна тривожність	-0,384**	0,006
Особистісна тривожність	-0,417**	0,003
Непряма агресія	-0,373**	0,008
Рівень депресії	-0,517**	0,000
Конфліктність	-0,458**	0,001

період учасники переважно перебувають з родинами і в ситуації сімейного нерозуміння складності пережитих подій військовим, можливе погіршення його психологічного стану.

На наступному етапі ми досліджували вплив типу Я-концепції на показники соціально-психологічної адаптації. Для цього ми використовували непараметричний метод Краскела-Уоліса перевірки гіпотези для незалежних вибірок. При цьому не було виявлено жодного показника, який би свідчив про значимий вплив гармонійного, збалансованого чи дисгармонійного типу Я-концепції на показники адаптивності.

Такий результат мав би означати одне з двох: або зв'язок дійсно відсутній, або серед дисгармонійних Я-концепцій виявилися такі, що по різному впливають на складові соціально-психологічної адаптації. Щоб перевірити останнє припущення, ми ввели показник «тип дисгармонійності», який свідчить про домінування в ній професійної, сімейної чи учнівської сфер.

Тож, для вибірки досліджуваних з дисгармонійним типом Я-концепції нами перевірялася гіпотеза про вплив характеру дисгармонійності на показники адаптації. При цьому так само застосовувався критерій Краскела-Уоліса. Результат певною мірою підтвердив наше припущення (Табл.2).

З 39 показників характер дисгармонійності Я-концепції виявився значимим у 36% випадків. Причому, найпроблемнішим типом дисгармонійності виявилася «учнівська». Значимо нижчими є абсолютно усі показники, що мають відношення до адаптивного потенціалу, а вищими – показники, що сприяють дезадаптації. Дисгармонізація спричинена Я-учнівським компонентом Я-концепції, може обґрунтовуватися по перше, складністю оволодіння нових знань, зокрема пов'язаних із здобуттям нових спеціальностей для подальшого працевлаштування, та складністю набуття нових знань про себе, суспільство, шляхи розвитку, так як травматичний досвід стає важливою перешкодою

Таблиця 2.

Вплив дисгармонійності Я-концепції учасників ООС на показники соціально-психологічної адаптованості

Показники	Я-Професійне	Я-Сімейне	Я-Учнівське	Асимпт.знач.	Хи-квадрат	Ст.св.
Нервово-психічна стійкість	34,25	35,76	23,33	0,042	6,363	2
Реактивна тривожність	18,63	19,00	30,22	0,009	9,415	2
Особистісна тривожність	34,00	37,53	47,00	0,001	14,138	2
Рівень депресії	30,88	30,71	46,44	0,001	13,368	2
Товариськість	6,00	4,47	3,56	0,022	7,669	2
Прийняття боротьби	2,63	1,59	3,89	0,044	6,245	2
Прийняття інших	21,88	23,65	15,33	0,012	8,909	2
Адаптивність	62,61	58,75	50,57	0,031	6,933	2
Прийняття інших	64,84	62,42	50,90	0,024	7,468	2
Домінування	58,77	58,20	38,15	0,028	7,160	2
Самовпевненість	10,25	9,71	6,67	0,006	10,145	2
Самокерованість	8,75	7,71	5,67	0,015	8,438	2
Самоцінність	9,50	9,00	5,89	0,002	12,812	2
Конфліктність	3,63	2,71	7,44	0,007	10,065	2

для когнітивного опрацювання нового досвіду. Також зазначена дисгармонійність може бути спричинена неактуальністю зазначеного компоненту Я-концепції у періоді зрілості, так як основні професійні знання людина отримує на попередній вікових етапах.

У випадку професійної сфери, порівняно з сімейною, можна відзначити не значиме переважання показників, пов'язаних з адаптивним потенціалом.

За результатами дослідження встановлено, що для третини досліджуваних учасників ООС властива дисгармонійність Я-концепції, що взаємопов'язана з соціально-психологічною дезадаптацією та її проявами, зокрема негативними емоційними станами. Найбільш адаптивніший компонент, на який можливо робити акцент у програмах соціально-психологічного супроводу учасників ООС – це Я-професійне. Саме через провідну дільність, тобто забезпечення належних робочих місць та відповідного соціального супроводу, можливо подолати складність наслідків військових дій. Важливо зазначити, що психологічна допомога членам сімей учасників ООС, також є важливою складовою надання психологічної допомоги, так як саме через гармонійні сімейні стосунки, учасник ООС отримує гармонізацію власних переживань.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. За результатами емпіричного дослідження було встановлено, що у третини досліджуваних учасників ООС переважають показники проявів соціально-психологічної дезадаптованості, у решти досліджуваних – адаптованості відповідно. Було досліджено особливості компонентного складу Я-концепції учасників

ООС, та встановлено провідний тип поєднання зазначених компонентів. Для прогнозування векторів психокорекційного впливу було досліджено взаємозв'язок проявів соціально-психологічної дезадаптації з дисгармонійним типом Я-концепції. Виявлені значущі зв'язки між дисгармонійним типом Я-концепції учасників ООС та проявами соціально-психологічної дезадаптації: особистісною та реактивною тривожністю, непрямую агресією, рівнем депресії та конфліктністю.

Встановлено, що показники дисгармонійності Я-концепції виявлені у 36% досліджуваних, причому найбільш проблемним типом дисгармонійності є учнівська (Я-учнівське) в порівнянні з професійною та сімейною (Я-професійне, Я-сімейне), у яких виявлений адаптаційний потенціал.

В подальшому науковому дослідженні буде розроблено психокорекційну програму спрямовану на подолання проявів дисгармонійності Я-концепції учасників ООС, що співвідносне із зниженням проявів соціально-психологічної дезадаптації таких як негативні емоційні стани, деструктивні поведінкові стратегії та інші.

References:

- Burns, D. D. (1993). *Ten Days to Self-Esteem*. New York: Quill.
- Buriak, O. O., Hinevskyi, M. I., Katerusha, H. L. (2015) Viiskovy syn-
drom ATO: aktualnist ta shliakhy vyryshennia na derzhavnomu
rivni [ATO military syndrome: relevance and solutions at the
state level]. *Zb. nauk. pr. Kharkivskoho natsionalnoho univer-
sytetu Povitrianykh syl. Kharkiv*. [in Ukrainian]
- Gumenyuk, O.E. (2004) Psihologiya Ya-kontseptsii [Psychology of self-
concept]. *Ternopil: Ekonomichna dumka*. [in Ukrainian].

Таблиця 2.

Вплив дисгармонійності Я-концепції учасників ООС на показники соціально-психологічної адаптованості

Показники	Я-Професійне	Я-Сімейне	Я-Учнівське	Асимпт.знач.	Хи-квадрат	Ст.св.
Нервово-психічна стійкість	34,25	35,76	23,33	0,042	6,363	2
Реактивна тривожність	18,63	19,00	30,22	0,009	9,415	2
Особистісна тривожність	34,00	37,53	47,00	0,001	14,138	2
Рівень депресії	30,88	30,71	46,44	0,001	13,368	2
Товариськість	6,00	4,47	3,56	0,022	7,669	2
Прийняття боротьби	2,63	1,59	3,89	0,044	6,245	2
Прийняття інших	21,88	23,65	15,33	0,012	8,909	2
Адаптивність	62,61	58,75	50,57	0,031	6,933	2
Прийняття інших	64,84	62,42	50,90	0,024	7,468	2
Домінування	58,77	58,20	38,15	0,028	7,160	2
Самовпевненість	10,25	9,71	6,67	0,006	10,145	2
Самокерованість	8,75	7,71	5,67	0,015	8,438	2
Самоцінність	9,50	9,00	5,89	0,002	12,812	2
Конфліктність	3,63	2,71	7,44	0,007	10,065	2

- Kokun, O.M., Ahaiev, N.A., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., Ostapchuk, V.V. (2017) *Psykholohichna robota z viiskovosluzhbovtsiamy - uchashnykamy ATO na etapi vidnovlennia* [Psychological work with servicemen - participants of anti-terrorist operation at a recovery stage]. Kyiv: *NDTs HP ZSU*. [in Ukrainian]
- Mushkevych, M.I., Fedorenko, R.P., Melnyk, A.P. (2016) *Psykholohichna dopomoha uchashnykam ATO ta yikh simiam* [Psychological assistance to ATO participants and their families]. Luts'k : *Vezha-Druk*. [in Ukrainian]
- Nalchadzhyan, A. A. (2010). *Psihologicheskaya adaptatsiya: mehanizmy i strategii* [Psychological adaptation: mechanisms and strategies]. Moskva : Eksmo. [in Russian]
- Rodzher, K. (1995). *Vzglyad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka* [A look at psychotherapy. Becoming a human]. Moskva: *VLADOS*. [in Russian]
- Savchin, M. V., Vasilenko L. P. (2011). *Vlkova psihologiya* [Age psychology]. Kyiv : *Akademvidav*. [in Ukrainian]
- Furman, A. V. (2000). *Psihodagnostika osobistisnoyi adaptovanosti* [Psychodiagnostics of personal adaptability]. *Naukove vidannya. Ternopil : Ekonomichna dumka*. [in Ukrainian]
- Ziegler, D. (1992) *Personality theories: basic assumptions, research, and applications*. McGraw-Hill.
- Chuhrii, I.V.(2019). *Doslidzhennya osoblivostey Ya-kontseptsiiy molodi z porushennyami funktsiy oporno-ruhovogo aparatu* [The study of features of youth self-concept with the motor disability] *Teoriya i praktika suchasnoyi psihologiyi. Zaporizhzhya: Klasichnyi privatnyi univversitet, 5, T. 1. S. 191-196*. [in Ukrainian]
- Chukhrii, I. (2019). Researching of youth self-concept with the musculo-skeletal system disorders. *The scientific heritage. Budapest, Hungary, № 32 (2019). V.3. P.48-51*.

Tamara Kochubynska

Postgraduate student of the Department of Psychology and Social Affairs, Mykhailo Kotsyubynsky State Pedagogical University in Vinnytsia, Vinnytsia (Ukraine)

THE RELATIONSHIP BETWEEN JOINT FORCE PARTICIPANTS' SELF-CONCEPT AND SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION

ABSTRACT

Prolonged hostilities on the territory of Ukraine have a destructive effect on the psychological health of the country population, and participants of the joint force operation are particularly affected. In national science, impacts of hostilities on people are studied deeply: participation in the Joint Forces (JF) operation can lead to personality mala-

daptation, which affects mental health and hinders social adaptation.

The consequences of hostilities for people, in particular links between self-concept disharmony and manifestations of socio-psychological adaptation / maladaptation experienced after JF operation participation, need special attention, as its help propose psychological corrective methods to overcoming personal maladaptation of JF operation participants.

Many scientific works are devoted to an individual's self-concept; in particular, its formation and structure were examined in the scientific works of E. Berne, C. Rogers, M. Savchina, O. Furman and others; component composition of self-concept in at early maturity were revealed in the works of G. Kraig; influence of difficult life circumstances on self-concept component composition, in particular, participation in the Joint Forces operation with acquired disabilities, was revealed by I. Chukhriy. An individual's socio-psychological adaptation was discussed in the scientific works of V. Petrovsky, A. Furman, A. Nalchadjian, J. Piaget, S. Rozum and others.

To study the features of JF operation participants' self-concept and its relationship with the manifestations of socio-psychological adaptation, the empirical study was conducted, the results of which are presented in the article.

According to the obtained empirical data, the examined JF operation participants had mainly normative socio-psychological adaptation; but, a third of the participants manifested maladaptive features, such as low tolerance to stress, low adaptability skills, poor socialization, high internal aggression (irritation, suspicion), destructive behaviour (dependence, poor sociability, avoidance of challenges).

The disharmonious type of self-concept was shown by one third of the studied participants. This type is associated with manifestations of socio-psychological maladaptation, including personal and situational anxiety, indirect aggression, depression, proneness to conflict. Although the respondents showed the most often good socio-psychological adaptation, those participants who had maladaptation and disharmony of the self-concept need additional attention and psychological assistance.

Keywords: Joint Forces operation participants, self-concept, socio-psychological adaptation, maladaptation

tion.

Кочубинская Тамара Николаевна

Аспирант кафедры психологии и социальной работы Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, г. Винница (Украина)

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ Я-КОНЦЕПЦИИ И ПРОЯВЛЕНИЙ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ УЧАСТНИКОВ ОПЕРАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ СИЛ

АННОТАЦИЯ

Длительные военные действия на территории Украины деструктивно влияют на психологическое здоровье населения страны, особое влияние испытывают участники операции Объединенных сил. В отечественной науке стремительно развиваться исследование проблемы влияния военных действий на личность. Участие в операциях Объединенных сил (ООС) может спровоцировать возникновение проявлений дезадаптации личности, что влияет не только на психологическое здоровье, но и препятствует социальной адаптации.

Проблема последствий военных действий, в частности взаимосвязи дисгармоничности Я-концепции с проявлениями социально-психологической адаптации / дезадаптации, переживаемых после участия в ООС, требует особого внимания, так как ее рассмотрение поможет спрогнозировать векторы психокоррекционного влияния на личностную дезадаптированность участников ООС.

Проблеме Я-концепции посвящен целый ряд научных исследований, в частности особенности формирования и компонентного состава Я-концепции освещены в научных работах Р.Бернса, К. Роджерса, М.Савчина А. Фурман и других ученых; особенности компонентного состава Я-концепции в период ранней зрелости раскрыты в работах Г.Крайга; влияние на компонентный состав Я-концепции сложных жизненных обстоятельств, в частности участия в операции Объединенных сил с приобретением ограничений жизнедеятельности раскрыто в научных работах И.Чухрий.

Проблема социально-психологической адаптации личности раскрыта в научных трудах В. Петровского, А. Фурмана, А. Налчаджяна, Ж. Пиаже, С. Розума и других ученых.

Для исследования особенностей Я-концепции участников ООС и ее взаимосвязи с проявлениями социально-психологической адаптации было проведено эмпирическое исследование, результаты которого представлены в статье.

По результатам эмпирического исследования выявлено, что в исследуемых участников ООС преобладают нормативные уровни по шкалам социально-психологической адаптации, треть участников имеет такие проявления дезадаптации как низкая стрессоустойчивость, низкие адаптационные способности, низкий уровень социализации, высокие уровни внутренней агрессии (раздражение, подозрительности), деструктивные поведенческие проявления (зависимость, общительность, избегание борьбы).

Установлено, что дисгармоничный тип Я-концепции присущ трети испытуемых. Указанный тип взаимосвязан с проявлениями социально-психологической дезадаптации, в частности личностной и ситуативной тревожностью, косвенной агрессией, депрессивностью, конфликтностью. Хотя у подавляющего большинства исследуемых преобладающими являются проявления социально-психологической адаптации, дезадаптация и дисгармоничность Я-концепции присущи трети испытуемых, которые нуждаются в дополнительном внимании и психологической помощи.

Ключевые слова: участники операции Объединенных сил, Я-концепция личности, социально-психологическая адаптация, дезадаптация.

How to cite (як цитувати):

Kochubynska, T. (2021). *THE RELATIONSHIP BETWEEN JOINT FORCE PARTICIPANTS' SELF-CONCEPT AND SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION*. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 7 (4), 144-152. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.4.14> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 17.03.2021

Дата рекомендації до друку: 23.04.2021

Дата оприлюднення: 30.04.2021